

RAAD VOOR DIERENAANGELEGENHEDEN

FOKKERIJ EN VOORTPLANTINGSTECHNIEKEN

SAMENVATTING

Doel en activiteiten van de raad

De Raad voor Dierenaangelegenheden (RDA) is een onafhankelijke raad van deskundigen die de staatssecretaris van Economische Zaken gevraagd en ongevraagd adviseert over multidisciplinaire vraagstukken op het gebied van dierenwelzijn inclusief diergezondheid. De RDA bestaat op dit moment uit circa veertig leden met zeer uiteenlopende achtergrond en deskundigheid, die er op persoonlijke titel en zonder last of ruggenspraak zitting in hebben.

De Raad voor Dierenaangelegenheden behandelt vraagstukken over de volle breedte van het dierbeleid: over gehouden en niet-gehouden, dus 'in het wild levende' dieren, over hobbydieren, over gezelschapsdieren, en over productie- en proefdieren.

De Raad legt het resultaat van zijn beraadslagingen neer in een zienswijze. Die geeft een overzicht van wetenschappelijke en maatschappelijke achtergronden van een vraagstuk, en adviseert over beleidsrichtingen en oplossingsrichtingen voor dilemma's. Consensus is niet noodzakelijk: een zienswijze van de Raad kan minderheidsstandpunten bevatten.

Woord Vooraf

Fokkerij en voortplantingstechnieken staan middenin de publieke en politieke aandacht. De technische ontwikkelingen gaan heel snel. De vraagstukken die met die ontwikkelingen gepaard gaan, zijn niet minder belangrijk geworden sinds de Raad voor Dierenaangelegenheden in 2010 zijn zienswijze Fokkerij en Voortplantingstechnieken publiceerde. Het afwegingskader voor ethische vraagstukken dat daarin werd gepresenteerd, is in overeenstemming met een van de aanbevelingen in die zienswijze, in 'proefpolders' getoetst op praktische bruikbaarheid en effectiviteit. De Initiatiefgroep Duurzame Fokkerij heeft die taak op zich genomen.

Dat alles was voor de Raad aanleiding om te onderzoeken of het toenmalige afwegingskader en de aanbevelingen nog steeds actueel en volledig zijn. Het resultaat is neergelegd in een nieuwe zienswijze, welke in februari 2016 is aangeboden aan de staatssecretaris van Economische Zaken, en bondig weergegeven in deze voor een groter publiek bedoelde samenvatting.

Den Haag, februari 2016

Marc Schakenraad, secretaris

RAAD VOOR DIERENAANGELEGENHEDEN

FOKKERIJ EN VOORTPLANTINGSTECHNIEKEN

SAMENVATTING

RAAD VOOR DIERENAANGELEGENHEDEN

Fokkerij en Voortplantingstechnieken

Ongevraagde zienswijze

Vraag: In de fokkerij gelden door de mens gestelde fokdoelen. Fokken komt dus ten goede aan mensen, maar niet altijd aan dieren. Dat roept ethische vragen op. Belangen van mensen- en dierenwelzijn, en van klimaat, biodiversiteit, voedselvoorziening en economie moeten tegen elkaar worden afgewogen. Gebeurt dat onvoldoende evenwichtig dan kunnen de gevolgen voor de dieren, maar ook voor mens en milieu aanzienlijk zijn.

Daarom is het van belang dat de dilemma's die samenhangen met de fokkerij tot in de basis geanalyseerd en vervolgens opgelost worden. Dat vraagt om een afwegingskader, dat helpt bij beslissingen rond fokkerij en voortplanting.

Aanleiding: In 2010 bracht de RDA een zienswijze uit over de ontwikkelingen in de fokkerij, en hun invloed op de gezondheid en het welzijn van die dieren. Een van de aanbevelingen was dat er 'proefpolders' moesten worden ingericht waarin overheid, wetenschap, beroeps- en maatschappelijke organisaties en fokkerijorganisaties samen de bruikbaarheid en de effectiviteit van het door de Raad gepresenteerde afwegingskader tegen het licht zouden houden. Voor de fokkerij van landbouwhuisdieren is een evaluatie in proefpolders uitgevoerd.

Ook hebben zich in de fokkerij de laatste paar jaar nieuwe technieken aangediend zoals gene editing, waarvan het belang in 2010 nog niet kon worden voorzien. Ook hiervan is het belangrijk, te weten of het eerder gepresenteerde

afwegingskader voldoende mogelijkheden biedt om te beoordelen hoe ermee om te gaan.

Overwegingen: De Raad wilde de resultaten van de 'proefpolders' betrekken bij een evaluatie. Daarnaast zijn er in de wereld van genetica sinds 2010 snelle ontwikkelingen geweest, constateerde het voor deze zienswijze

Johan van Arendonk

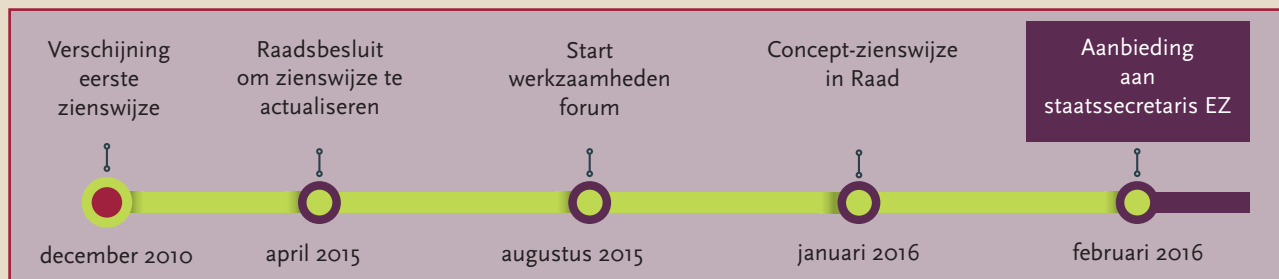
foto Guy Ackermans

ingestelde forum. ‘Wat destijds merker-ondersteunde selectie heette, wordt nu genomische selectie genoemd en heeft betrekking op een veel groter aantal merkers,’ zegt forumvoorzitter prof. Johan van Arendonk. In het dagelijks leven is hij Chief Innovation & Technology Officer bij Hendrix Genetics. Ten tijde van het werk aan deze zienswijze was van Arendonk hoogleraar Fokkerij en Genetica aan Wageningen Universiteit. ‘Daardoor wordt het mogelijk,’ vervolgt hij, ‘om beter en vooral sneller te selecteren in de fokkerij, dus met veel kortere pauzes tussen de opvolgende generaties. Genomische selectie heeft de fokkerij sterk veranderd.’

Maar dat is niet het enige. ‘Daarnaast is er een techniek opgekomen die we vijf jaar geleden nog niet kenden: gene editing. Daarmee is het mogelijk om heel gericht veranderingen aan te brengen in de DNA-volgorde. Het wordt nu op experimentele schaal toegepast voor vooral biomedische doeleinden. Het blijft genetische modificatie, maar het gaat niet om soortvreemde aanpassingen en het mist belangrijke technische bezwaren die tot nu toe aan die techniek kleefden.’ Welke dan? ‘Tot nu toe was het zo dat je een stukje DNA tamelijk willekeurig in het DNA van het dier terecht deed komen. Waar het terecht kwam, dat was een loterij. Je kon het daardoor niet in de fokkerij toepassen, en je wist nooit of er geen schadelijke

gevolgen voor het dier verbonden waren aan die loterij. Met gene editing kan je de locatie van de verandering precies bepalen. Voor genetische modificatie in zijn oude vorm leidde de afweging tot de conclusie: niet doen! En nu is de vraag: geldt dat ook voor gene editing? Er is een veelbelovende techniek maar er is nog te veel onbekend om het verantwoord toe te passen. Het afwegingskader geeft handvaten voor de beantwoording van die vraag.’

Advies: Het afwegingskader dat in de zienswijze van 2010 werd gepresenteerd is nog steeds actueel en kan zonder aanpassing worden gebruikt voor nieuwe vraagstukken. Alle betrokken partijen moeten snel, transparant en proactief de afwegingen maken voor de toepassing van bestaande en nieuwe fokkerijtechnieken. ‘Het is voor nieuwe technieken belangrijk,’ zegt van Arendonk, ‘dat dit gebeurt nu de techniek en een eventuele toepassing in de fokkerij nog in de kinderschoenen staan. Dus dat fokkerijorganisaties niet eerst veel investeren in een toepassing en dan aan het publiek vragen of de toepassing wel in orde is.’ Tegen de fokkerijorganisaties voor hobby- en gezelschapsdieren zegt het advies: zorg dat er een certificaat bij zit als de consument een aankoop doet, en wijs de consument daar ook op, zodat slechte praktijken op fokkerijgebied uit het buitenland hier geen kans krijgen.

Korte weergave van de inhoud

Fokken is inherent aan het houden van dieren. De dierhouder bepaalt in meer of mindere mate welke dieren nakomelingen produceren. Hij selecteert dieren en paart ze met elkaar met als doel de eigenschappen van de volgende generatie zodanig te veranderen, dat ze meer met het – door de mens – gestelde fokdoel overeenkomen. Fokken komt dus ten goede aan mensen, maar niet altijd aan de dieren. Daarmee roept fokken de ethische vraag op: ‘Hoe ver mag je gaan met het aanpassen van dieren aan de belangen van de mens?’.

Het beantwoorden van die vraag vergt een afweging van verschillende belangen. Deze zienswijze is bedoeld om handvaten te geven voor het analyseren en afwegen van dilemma’s die samenhangen met fokkerij. Daarnaast gaat hij in op de partijen die een rol spelen bij deze afweging.

Hoe wordt de belangenafweging gemaakt?

In 2010 heeft de Raad een Afwegingskader voor fokkerij en voortplantingstechnieken gepresenteerd, gebaseerd op de erkenning van de intrinsieke waarde van het dier. Dat kader is de afgelopen jaren getoetst op praktische bruikbaarheid en effectiviteit. Geconcludeerd is dat het goed werkbaar is voor fokkerijprogramma’s of voortplantingstechnieken bij landbouwhuisdieren. Voor paarden, hobbydieren en gezelschapsdieren is deze toets nog niet uitgevoerd.

Het hier gepresenteerde Afwegingskader is een instrument om verschillende belangen gestructureerd en transparant tegen elkaar af te wegen. Het bouwt voort op twee zienswijzen van de Raad: het Afwegingskader voor Dierbeleid dat de Raad in zijn zienswijze Agenda voor het Dierbeleid presenteerde en het One Health afwegingskader.

Het Afwegingskader voor fokkerij en voortplantingstechnieken gaat uit van de onderliggende ethische vraag:

In 2010 publiceerde de Raad voor Dierenaangelegenheden zijn zienswijze Fokkerij en Voortplantingstechnieken. Sinds die tijd zijn er nieuwe technieken ontwikkeld en discussies gevoerd, en zijn partijen aan de slag gegaan met het afwegingskader en aanbevelingen uit deze zienswijze. De vraagstukken rond fokkerij en voortplantingstechnieken blijven ook in 2016 actueel. Dit vormt voor de Raad aanleiding om deze actualisatie uit te brengen.

hoe ver mag je gaan in het aanpassen van dieren aan de behoeften en belangen van de mens? Om deze vraag in de praktijk te kunnen hanteren bevat het kader een stappenplan met de volgende specifieke vragen:

1. Analyse van de bestaande toestand van de betreffende dierpopulatie en het aanvoeren van maatschappelijke, economische en alle andere argumenten waarom men tot een fokprogramma over wil gaan.
2. Wat wordt beoogd met het betreffende fokprogramma of de voortplantingstechniek en wat is het belang en de noodzaak ervan?
3. Hoe haalbaar is het geformuleerde fokdoel of het voortplantingsresultaat binnen tien jaar?

4. Zijn er reële alternatieven om het beoogde doel te bereiken?
5. Leidt het fokprogramma of de voortplantingstechniek tot schade aan de gezondheid of het welzijn van de betrokken dieren, waaronder behalve ouderdieren steeds ook hun eventuele nakomelingen worden verstaan? Of draagt het wellicht bij tot verbetering van een bestaande slechte situatie op die gebieden?
6. Leidt het fokprogramma of de voortplantingstechniek tot aantasting van de integriteit van de betrokken dieren? Of draagt het wellicht bij tot verbetering van een bestaande slechte situatie op dat gebied?
7. Komt door toepassing van het fokprogramma of de voortplantingstechniek de volksgezondheid in het geding? Zo ja, hoe wordt die gewaarborgd?
8. Komt door toepassing van het fokprogramma of de voortplantingstechniek de biodiversiteit in het geding? Zo ja, hoe wordt die gewaarborgd?
9. Zijn er andere relevante waarden uit het One Health afwegingskader waarmee rekening gehouden moet worden? Zo ja, welke en hoe gebeurt dat?

De uiteindelijke afweging van alle aspecten in het beantwoorden van de specifieke vragen moet leiden tot een antwoord op de vraag: wegen de belangen die gepaard gaan met het fokprogramma of de voortplantingstechniek op tegen de (mogelijke) schade?

Niet alle vragen in het Afwegingskader zullen in alle gevallen even relevant lijken. De Raad is echter van mening dat het van belang is deze vragen wél allemaal aan de orde te laten komen, omdat door een systematische afweging de verantwoordelijkheid van de direct betrokken mensen gestalte kan krijgen.

Het Afwegingskader is niet ‘in steen gehouwen’: aan de hand van de ervaringen in de praktijk kan het desgewenst worden bijgesteld en/of aangevuld.

foto Dierenbeeldbank

Alleen het inzichtelijk maken van afwegingen is niet voldoende. Het gaat uiteindelijk om de toepassing en uitvoering die erop volgt. Het Afwegingskader is juist ook bedoeld om op een samenhangende en transparante manier inzicht te bieden in de keuzes met betrekking tot fokbeleid.

Wie maakt de afweging?

Het doel van de fokkerij wordt geformuleerd op het niveau van een populatie in een fokverband. Om de gewenste veranderingen te realiseren, worden keuzes gemaakt op het niveau van individuele dieren. Met fokkerij gaan collectieve belangen gepaard zoals milieu en biodiversiteit, die de individuele fokker te boven gaan.

Door middel van onderscheidende borgingssystemen kan marktwerking in de fokkerij bewerkstelligd worden. Hier is een grote rol voor de private regulering in de diverse productieketens (in alle dierhouderijsectoren) weggelegd.

De afwegingen in de fokkerij worden derhalve gemaakt door de fokkers, de overheid en de kopers:

- Fokkers zijn vrijwel altijd afhankelijk van andere fokkers voor het realiseren van hun fokbeleid. Afwegingen moeten daarom op het niveau van fokverbanden worden gemaakt. Transparantie naar de maatschappij blijft hierbij een aandachtspunt. Het fokkerijbedrijfsleven draagt, samen met andere partijen in de dierlijke keten, de verantwoordelijkheid om ethische vraagstukken rondom fokkerij gezamenlijk aan te pakken. Dit zou onder andere kunnen door de actuele discussie rondom gene-editing proactief te voeren.

foto Dierenbeeldbank

Meisje met Chihuahua-hond

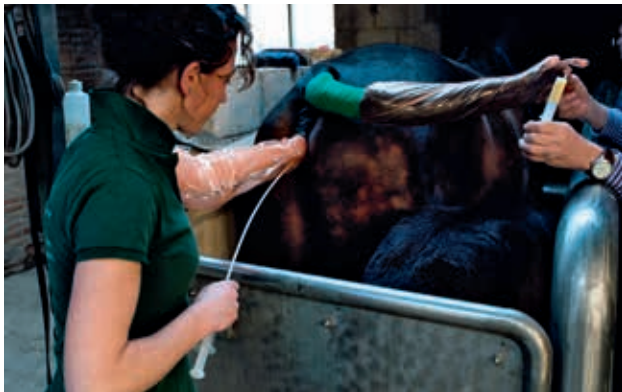
- De overheid is verantwoordelijk voor het vaststellen van de minimumnormen voor het welzijn en de gezondheid van dieren in Nederland inclusief ondersteunde instrumenten als Identificatie en Registratie. Daarnaast kan de overheid de fokkers helpen bij het bevorderen van transparantie.
- Kopers van dieren hebben een zeer directe invloed op de fokkerij, omdat zij deels de marktvoor de bepaalde soorten, rassen en typen dieren bepalen. Uit hoofde van hun verantwoordelijkheid als dierhouder moeten zij zich goed voor laten lichten over welzijns- en gezondheidsaspecten van dieren die zij kopen.
- Kopers van dierlijke producten staan te ver af van de fokkerij om ze direct te betrekken bij keuzes rond fokkerij. Zij kunnen wel een bewuste keuze maken voor een dierlijk product waarvan welzijn en gezondheid van dieren onderdeel zijn.

Aanbevelingen

De afgelopen jaren is er door verschillende partijen geïnvesteerd in consistente en transparante afwegingen met betrekking tot fokkerij en voortplantingstechnieken met behulp van het afwegingskader van de RDA uit 2010. De Raad acht het van groot belang dat dit wordt voortgezet. De Raad doet de volgende aanbevelingen:

1. Het fokbeleid en beslissingen over het gebruik van voortplantingstechnieken moeten transparant en samenhangend worden vastgesteld aan de hand van het Afwegingskader voor fokkerij en voortplantingstechnieken zoals dat in deze zienswijze wordt gepresenteerd.
2. Verdere concretisering van het Afwegingskader is wenselijk om kleinere fokverbanden en individuele dierhouders in staat te stellen hun eigen handelen te toetsen, te onderbouwen en eventueel te wijzigen.

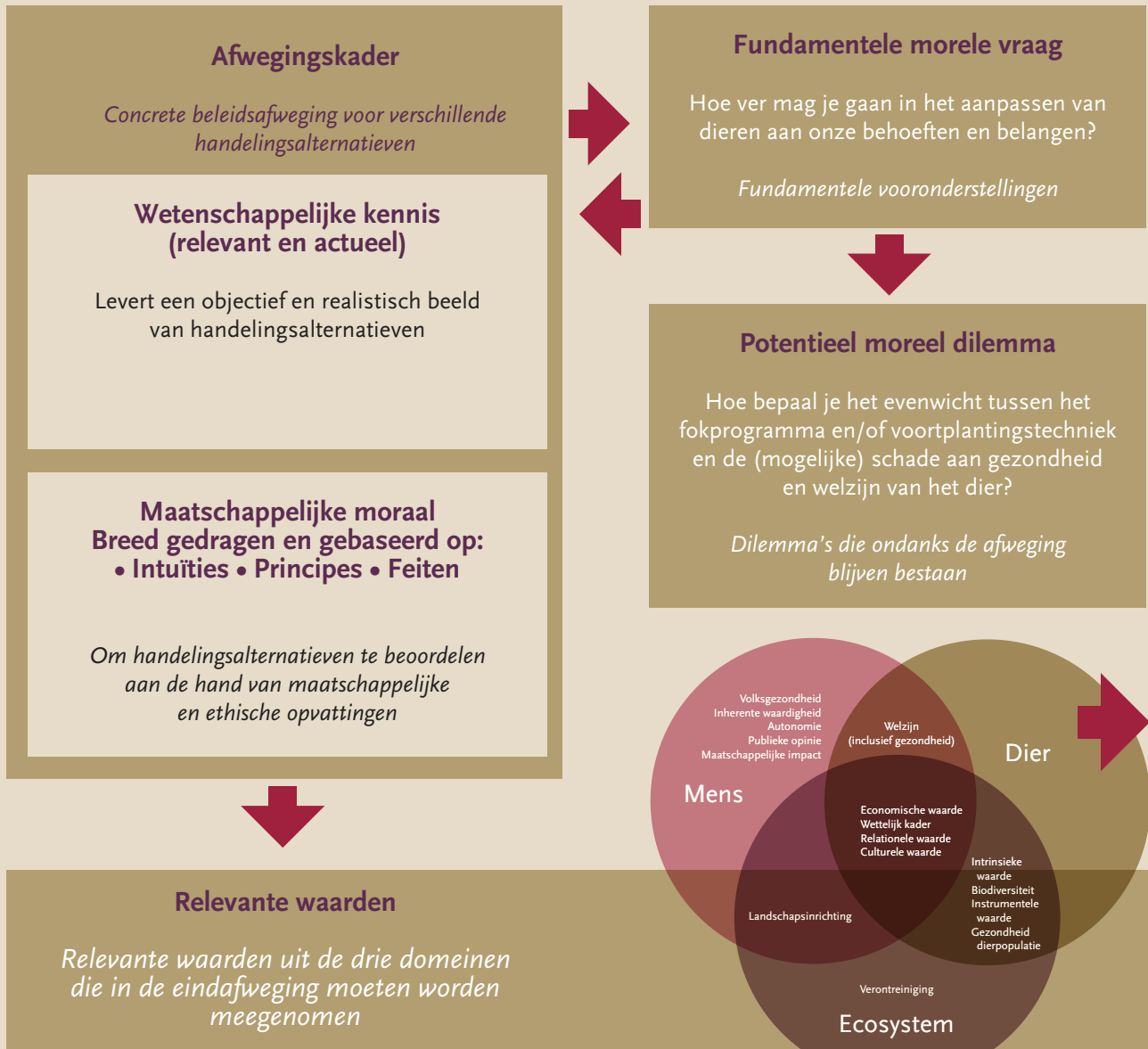

Kunstmatische inseminatie bij paard

3. Fokkers dienen de verschillende belangen die samenhangen met de fokkerij op een transparante manier tegen elkaar afwegen volgens het Afwegingskader. Dat moet op het niveau van de rasverenigingen en fokkerijorganisaties gebeuren, omdat fokkerij per definitie een populatieaangelegenheid is.
4. Fokkers moeten de maatschappij inzicht geven in afwegingen die zij maken in hun fokdoelen, en aangeven op welke wijze zij handelen om deze fokdoelstellingen te bereiken. Het is van beslissend belang om hierin samen op te trekken met partijen verderop in de dierlijke keten.
5. De Raad adviseert alle partijen die betrokken zijn bij afwegingen rond fokkerij om de dialoog rondom kloneren en gene-editing proactief aan te gaan op basis van het door de Raad gepresenteerde Afwegingskader.
6. Fokkers moeten een maatschappelijk aanvaardbare oplossing hebben voor de vraag, hoe om te gaan met 'overtollige', uitgeselecteerde dieren. Deze zijn immers inherent aan de fokkerij.
7. De overheid dient een algemene bepaling om welzijns- en gezondheidsproblemen bij het fokken van landbouwhuisdieren voor zo ver mogelijk te voorkomen, wettelijk te verankeren in het Besluit houders van dieren (conform artikel 3.4, fokken met gezelschapsdieren).
8. In het kader van het Fokkerijbesluit moet de overheid zorgen voor voldoende effectieve eisen aan fokkerijorganisaties en stamboeken. Dat besluit zou daarom ook betrekking moeten hebben op pluimvee.
9. Bij aankoop:
  - moet de koper van een dier aan de hand van een keur- of kenmerk, of van een (stamboek)certificaat kunnen zien dat de dieren die hij koopt uit een verantwoorde, geborgde fokkerij afkomstig zijn. Op deze manier ontstaat er in de markt een meerwaarde voor verantwoorde fokkerij.
  - moet de koper van een dierlijk product een bewuste afweging kunnen maken. Fokkerij is daarbij onderdeel van de productieketen. De eindverkopers moeten de koper voldoende, objectieve informatie verstrekken en hem een voldoende breed keuze-palet bieden.
10. Dierenartsen en andere betrokken beroepsgroepen moeten hun kennis en kunde inzetten om bij te dragen aan een verantwoorde fokkerij. Zij doen dit op het niveau van hun beroepsorganisaties onder andere door een actieve inbreng in het politieke en maatschappelijke debat. Als individu informeren zij dierhouder, (potentiële) koper en overheid over relevante aspecten van de fokkerij en vanzelfsprekend laten zij zich niet in met fokkerijpraktijken die het welzijn en de gezondheid van dieren schaden.

Afwegingskader Fokkerij en Voortplantingstechnieken*

* Het afwegingskader is uitgewerkt in een stappenplan met specifieke vragen zoals genoemd in de tekst op deze pagina's.

Betrokkenen bij deze zienswijze

Deze zienswijze is een product van de gehele Raad voor Dierenaangelegenheden. Hij werd voorbereid door een forum onder voorzitterschap van prof. dr. J. A.M. van Arendonk, met als ander lid dr. F.L.B. Meijboom.

Dr. E.E. Ellen en ir. L. Kaal zijn als externe experts toegevoegd aan dit forum. Er zijn onder meer interviews gehouden met CRV, Hendrix Genetics, de Raad van Beheer op kynologisch gebied, de Dierenbescherming en EFFAB. Het secretariaat van het forum werd vervuld door drs. M.W. Oonk.

Leden van de Raad voor Dierenaangelegenheden op 1 januari 2016

Prof.dr. J.J.M. van Alphen
Prof.dr.ir. J.A.M. van Arendonk (tot 1 januari 2016)
Dr.ir. G.B.C. Backus
Dr. H.M.G. Beers-Schreurs
W.T.A.A.G.M. van den Bergh
Mr. A.G. Dijkhuis
Prof.mr. A.A. Freriks
Prof.dr. S. Haring
Prof.dr. ir. L.A. den Hartog
A.L. ten Have Mellema
Prof.dr. L.J. Hellebrekers
Dr. S.A. Hertzberger
J.E. Hesterman
A.J.M. van Hoof
Dr.ing. H. Hopster
Prof.dr.ir. M.C.M. de Jong (tot 1 januari 2016)
Ir. M. de Jong-Timmerman
J.Th. de Jongh

Drs. J. Kaandorp
Prof.dr.ir. B. Kemp
Prof.dr. F. van Knapen
Prof.dr. P.A. Koolmees
Prof.dr. M.P.G. Koopmans
Dr. F.L.B. Meijboom
Prof.dr. F. Ohl, voorzitter † 28 januari 2016
Ir. F.C. v.d. Schans
Dr.ir. M.C.Th. Scholten
Prof. dr. M.M. Sloet van Oldruitenborgh-Oosterbaan
Prof.dr. J.A. Stegeman
Ir. M.H.A. Steverink
H.W.A. Swinkels
Dr.ir. J.W.G.M. Swinkels
Drs. R.A. Tombrock
Prof.dr.ir. van Trijp
Drs. H.M. van Veen
P.J. Vingerling

2016, Raad voor Dierenaangelegenheden, Den Haag

© Sommige rechten zijn voorbehouden / Some rights reserved

Voor deze uitgave zijn gebruiksrechten van toepassing zoals vastgelegd in de Creative Commons licentie Naamsvermelding 3.0 Nederland. Voor de volledige tekst van deze licentie zie <http://www.creativecommons.org/licenses/by/3.0/nl/>

Ontwerp:

Ellen Bouma, www.ellenbouma.nl

Productie en eindredactie:

Martijn de Groot, www.martijndegroot.com

Opmaak en drukwerk:

Xerox/OBT, Den Haag

Foto omslag:

iStock

Foto's binnenwerk:

Copyright foto vermeld naast de foto

www.rda.nl

Raad voor Dierenaangelegenheden

p/a Ministerie van Economische Zaken

Bezuidenhoutseweg 73

2594 AC Den Haag

Bij de productie van deze samenvatting is gebruik gemaakt van papier dat het keurmerk Forest Stewardship Council® (FSC®) draagt. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid. Ook is het papier 100% chloorvrij gebleekt en 100% gerecycled.